

Ks. Andrej Skomoroszko

ORCID: 0000-0003-4966-9939

UWM – Olsztyn

Liturgia z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej

Słowa kluczowe: Eucharystia, liturgia, pedagogika prawosławna, misja prawosławna, wspólnota parafialna, liturgia z udziałem dzieci

Keywords: Eucharist, liturgy, Orthodox pedagogy, Orthodox mission, parish community, liturgy with children

Liturgia z udziałem dzieci w Kościele katolickim jest opisana w dokumentach kościelnych i znana z praktyki duszpasterskiej. Mówi o tym Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci¹. Bardzo często w kościołach parafialnych wygląda to tak, że w wybrany dzień powszedni dzieci uczestniczą w tzw. Mszy szkolnej, a w niedzielę w Eucharystii, w której są bezpośrednio zaangażowane, np. śpiewając w scholi czy czytając prośby w ramach modlitwy wiernych.

Poza Kościołem katolickim istnieje jeszcze jedna tradycja chrześcijańska, której spojrzenie na tę kwestię zasługuje na uwagę, a jest nią Cerkiew prawosławna. Choć problematyka udziału dzieci w liturgii nie jest obca tradycji prawosławnej, w literaturze teologicznej nadal pozostaje ona stosunkowo mało obecna. Jak zatem prawosławie podchodzi do udziału dzieci w sakramencie Eucharystii oraz jak rozwiązuje ewentualne trudności z tym związane?

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na powyższe pytanie poprzez przybliżenie teorii i praktyki Kościoła prawosławnego w odniesieniu do uczestnictwa dzieci w liturgii, a także ukazanie pojawiających się w związku z tym problemów oraz typowych zasad regulujących tę kwestię w obrządku prawosławnym. W artykule zostaną omówione zarówno tradycyjne prze-

¹ Święta Kongregacja Kultu Bożego, Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci. Przekład przygotowany przez Komisję Episkopatu ds. Liturgii, zatwierdziła 155. Konferencja Plenarna Episkopatu.

nania i praktyki związane z uczestnictwem dzieci w liturgii prawosławnej, jak i kontrowersje i dylematy, które pojawiają się w kontekście ewentualnych zmian i adaptacji tej tradycji liturgicznej. Porównanie podejścia do tej tematyki w prawosławiu z praktyką Kościoła katolickiego ukazuje wspólnotę ducha i bogactwo tych dwóch tradycji chrześcijańskich.

1. Liturgia w życiu Kościoła prawosławnego

Liturgia jest szczytem życia Kościoła prawosławnego. Sprawować liturgię oznacza celebrować Eucharystię, czyli Świętą Liturgię – sakrament ustanowiony przez Jezusa Chrystusa w przeddzień Jego męki na krzyżu². Podczas liturgii sprawowany jest sakrament odrodzenia i nieśmiertelności, jak nazwał Eucharystię św. Jan z Kronsztadu³.

Eucharystia w życiu wyznawcy prawosławia zajmuje wyjątkowe i centralne miejsce jako źródło życia duchowego, umocnienia wspólnoty z Bogiem i urzeczywistnienia więzi z Kościołem. To sakrament o głębokim znaczeniu teologicznym i duchowym, który wpływa na różne aspekty życia człowieka, zarówno duchowy, moralny, jak i społeczny. Dzięki zjednoczeniu się z Chrystusem i wspólnotą wierzących człowiek kształtuje swój „etyczny kompas” pozwalający mu właściwie kierować swoim postępowaniem i kształtować relacje międzypersonalne⁴.

Eucharystia jest „miejscem”, w którym wierni spotykają się jako wspólnota wierzących, by w zjednoczeniu modlitewnym uczestniczyć w tajemnicy zbawienia. Poprzez udział w Świętej Liturgii wyrażają swoją przynależność do Kościoła, czyli do wspólnoty związanej z Bogiem, która przekracza granice czasu i przestrzeni⁵.

Eucharystia powinna kształtować codzienne życie ludzi. Sakrament ten przypomina wiernym o znaczeniu miłości bliźniego, o konieczności poszanowania wartości ludzkiego życia i działaniu na rzecz sprawiedliwości społecznej. Udział w Eucharystii daje wiernym moc, by ich życie stawało się coraz pełniej odzwierciedleniem wartości i nauk zawartych w Ewangelii. W Kościele pra-

² Епископ Александр (Милеант), *Миссионерский Листок # 08b*, Издательство храма Покрова Пресвятой Богородицы, Калифорния 1999.

³ И.И. Сергиев, протоиерей, *Мысли о Церкви и православном богослужении*, Санкт-Петербург 1894.

⁴ Митрополит Иларион (Алфеев), *Таинство веры. Введение в православное богословие*, Москва, Изд-во Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2012, изд. 8-е, s. 180.

⁵ Тамże, s. 183.

wosławnym wierni są zachęceni do regularnego udziału w niedzielnej Świętej Liturgii, która ma szczególne znaczenie jako najdoskonalsza forma oddawania czci Bogu oraz źródło pokrzepienia duchowego.

Chociaż w prawosławiu nie ma ściśle narzuconego obowiązku uczestnictwa w Świętej Liturgii w każdą niedzielę, to jednak udział w niej uważany jest za ważny element praktyki religijnej. Wiele osób pragnących żyć według zasad chrześcijańskich stara się uczestniczyć w Eucharystii regularnie. Udział w niej ma wywierać pozytywny wpływ na codzienne życie człowieka, kształtując jego właściwe podejście do pracy i relacji międzysobowych. W tym sensie Święta Liturgia jest ważnym czynnikiem wpływającym na kształt życia ludzkiego. „Prawdziwe życie jest możliwe tylko dzięki bliskiemu naturalnemu lub, jak mówią, rzeczywistemu zjednoczeniu z Chrystusem w sakramencie Eucharystii”⁶.

W perspektywie życia rodzinnego Eucharystia pomaga w budowaniu wspólnoty modlitewnej i wzmocnianiu więzi rodzinnych. Często rodziny uczestniczą wspólnie w Świętej Liturgii, co umożliwia im następnie dzielenie się duchowym doświadczeniem i budowanie coraz ściślejszych więzi między pokoleniami⁷. Udział w celebracjach przynosi trwały pożytek duchowy dla całej rodziny, stymulując jej rytm życia wiary. Rodzice prawosławni wiedzą, że można i należy modlić się w domu. Ważne jest także, by uczestniczyć w modlitwie wspólnoty parafialnej, która stwarza wyjątkową przestrzeń dla publicznego przeżywania nabożeństw i dawania świadectwa.

Udział w Eucharystii wywiera korzystny wpływ na rozwój młodego pokolenia. Zgodnie z tradycją i praktyką Cerkwi prawosławnej, dziecko jest uczestnikiem sakramentu Eucharystii od momentu przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Już jako niemowlę zgodnie z wiarą rodziców dziecko staje się stopniowo świadomym członkiem wspólnoty eucharystycznej⁸. Służy temu regularne uczestnictwo w celebracji misterii chrześcijańskich.

2. Doniosłość udziału dzieci w Świętej Liturgii

Do religijnego wychowania dzieci przyczynia się wiele czynników. Pierwszym z nich jest życie rodziców, ich świadectwo wiary i udział w życiu Kościoła, a co za tym idzie, ukazywanie praktycznego znaczenia wartości chrześcijańskich. Ważną rolę odgrywa także nauczanie podstaw wiary, poznawanie Pisma

⁶ Вениамин (Федченков), митрополит, *Беседы о литургии*, Беседа 14.

⁷ Н. Кавасила, свт., *Изъяснение Божественной Литургии*, Николай Кавасила, свт. Христос. Церковь. Богородица, Москва 2002, s. 170.

⁸ С.С. Куломзина, *Участие детей в церковном богослужении*, Одноименная статья книги: С.С. Куломзина: „Что значит молиться Богу?”, Москва 2002, s. 10.

Świętego i prawa Bożego. Również udział dzieci w Świętej Liturgii stanowi integralną część procesu wychowania w wierze. W prawosławiu, które sięga do nauczania ojców Kościoła i mędrców chrześcijańskich, żywe jest przekonanie, iż – jak uczy św. Teofan Pustelnik – „częste zanoszenie dzieci do kościoła ma wielki wpływ (...). Wszystko w kościele cudownie ogrzewa i odżywia pełne łaski życie dziecka”⁹.

Św. Jan Chryzostom w swoim czasie wzywał rodziców, a przede wszystkim ojców, aby wychowywali dzieci w wierze i razem z nimi studiowali Pismo Święte. Uczęszczanie do kościoła w nauczaniu świętego biskupa jest związane ściśle ze studiowaniem Pisma Świętego w domu: „Zaprowadź dziecko do kościoła, biorąc je za rękę i staraj się je tam zaprowadzić, zwłaszcza gdy czyta się tę właśnie historię przestudiowaną wcześniej w domu. I zobaczysz, jak się bawi, skacze i raduje się, że wie to, czego wszyscy inni nie wiedzą, i otrzymuje wielkie korzyści. I wtedy zostaje to wyryte w pamięci na przyszłość”¹⁰.

Św. Jan Chryzostom mówił o niezastąpionej roli rodziców, którzy powinni przyprowadzać swoje dzieci do kościoła, a także o potrzebie łączenia edukacji domowej i kościelnej w najszerszym znaczeniu. „Często pozwalamy im chodzić na spektakle, ale nigdy nie zmuszamy ich do chodzenia do kościoła (ἐκκλησίαν); ale jeśli raz czy dwa razy dziecko tam przyjdzie, to na próżno, bez pożytku i dla zabawy. Nie, nie musi tak być; ale tak jak posyłając je do szkoły, żądamy od nich rozliczenia z nauk ścisłych, tak też musimy działać, gdy posyłamy je do kościoła, a raczej przyprowadzamy. Nie trzeba bowiem powierzać ich innym, ale przyjść tu z nimi i domagać się, aby pamiętały to, co tu usłyszały i czego nauczano”¹¹.

Nawiązując do nauczania chrześcijańskich pisarzy, teologowie prawosławni zwracają uwagę na potrzebę czynnego udziału dzieci w Świętej Liturgii, uwzględniając cechy wieku¹². Nie należy jednak sprowadzać liturgii do jakiejś formy zabawy; dlatego należy unikać takich sformułowań na określenie Eucharystii z udziałem dzieci, jak „liturgia dziecięca”, a także nie przynosić zabawek, bo działają one na dzieci rozpraszająco i utrudniają skupienie się na modlitwie¹³.

⁹ Феофан Затворник, свт. *Путь ко спасению*, Москва 1996, s. 28.

¹⁰ О.А. Мумриков, *Литургия для детей в современной приходской практике Русской Православной Церкви*, Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2015, Вып. 2 (37), s. 25.

¹¹ Иоанн Златоуст, свт. *Беседа на слова: «Вдовица должна быть избираема не менее как шестидесятилетия» (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне*// Собрание поучений, s. 338, также Полное Собрание Творений, Т. 3, Кн. 1, s. 340.

¹² Пор. С.С. Куломзина. *Что значит молиться Богу?* Москва 2002, http://azbyka.ru/tserkov/lyubov_i_semya/vera_i_deti/5g12_8-all.shtml (dostęp: 12.06.2023).

¹³ <https://www.oca.org/about/children-and-the-divine-liturgy> (dostęp: 12.06.2023).

Rola dzieci w liturgii sprawowanej w Cerkwi prawosławnej jest znacząca i kluczowa w kształtowaniu ich duchowego rozwoju. Doniosłość tego uczestnictwa może być rozważana w kontekście kilku kluczowych aspektów¹⁴:

- Wychowanie w wierze i tradycji: udział dzieci w Świętej Liturgii umożliwia im praktykowanie wiary w kontekście wspólnoty religijnej. W trakcie trwania nabożeństw dzieci uczą się od dorosłych modlitwy, śpiewu liturgicznego oraz symbolicznych gestów, które są integralną częścią liturgii.
- Kształtowanie więzi z Bogiem: liturgia jest miejscem, w którym dzieci mogą doświadczyć obecności Boga w sposób szczególny. Sakrament Eucharystii postrzegany jest jako spotkanie z Jezusem Chrystusem, a dzieci, uczestnicząc w nim, budują swoją osobistą relację z Synem Bożym.
- Rozwijanie duchowej tożsamości: dla dzieci Święta Liturgia jest sposobem na budowanie swojej duchowej tożsamości członków Cerkwi. Modląc się przed ikonami, śpiewając pieśni liturgiczne i uczestnicząc w modlitwach, dzieci kształtują swoje rozumienie prawosławnej spuścizny duchowej.
- Elementy edukacyjne: podczas Świętej Liturgii często ma miejsce krótkie nauczanie religijne, które pomaga dzieciom zrozumieć znaczenie celebracji i jej symboliki. Dzieci mają okazję do nawiązania bliższego kontaktu z duchowieństwem, zadawania pytań i uzyskiwania wyjaśnień.
- Aktywność i działanie: Podczas Świętej Liturgii zachęca się dzieci do aktywnego uczestnictwa poprzez śpiew, modlitwę i udział w niektórych elementach liturgii.

Uczestnicząc w Świętej Liturgii, dziecko uczy się modlitwy, postaw moralnych i nabywa wrażliwości estetycznej. Udział we wspólnotowej modlitwie ludu Bożego przyczynia się także do jego kościelnej socjalizacji i to na kilku poziomach¹⁵:

- a) na poziomie rodzinnym, ponieważ dzieci zazwyczaj przychodzą na liturgię z rodzicami;
- b) na poziomie wspólnotowym, gdyż zdobywają pozytywne doświadczenia w komunikowaniu się z rówieśnikami, parafianami oraz duchownymi;
- c) na poziomie ogólnokościelnym, kiedy dzieci uczestniczą w Świętej Liturgii, na której gromadzą się wierni należący do kilku parafii lub kiedy jest ona sprawowana w katedrach ze względu na szczególne okazje.

¹⁴ <https://azbyka.ru/parkhomenko/vospitanie-rebyonka-v-xristianskoj-vere.html> (dostęp: 2.10.2023).

¹⁵ О.А. Мумриков, *Литургия*, dz. cyt., s. 26.

Przez udział w Świętej Liturgii dzieci poznają życie i działalność Jezusa Chrystusa; wszystko to bowiem znajduje swoje odzwierciedlenie w symbolicznych obrzędach liturgicznych¹⁶. Mają także wówczas okazję poznawać treść modlitw i hymnów, do czego przyczynia się przepowiadanie kapłanów skierowane bezpośrednio do dzieci jako do grupy docelowej.

Wspomniane wyżej aspekty wskazują na korzyści, jakie mogą osiągnąć dzieci dla swego rozwoju wiary, a ponadto na doniosłą rolę, jaką mają do odegrania w tym procesie rodzice, krewni, dalej nauczyciele i parafianie. Fundamentem duchowej jedności rodziny, szkoły i parafii jest zjednoczenie wierzących z Chrystusem, urzeczywistniające się w Eucharystii (por. Rz 12, 5; 1 Kor 10, 17)¹⁷. Z tego wynika, że pożyteczne jest działanie kapłana, który przypomina dorosłym o potrzebie wspólnego przystępowania do Komunii rodziców i dzieci, praktykowanej dobrowolnie i z uwzględnieniem okoliczności. W taki sposób ujmuje to dokument *O uczestnictwie wiernych w Eucharystii*, przyjęty przez Konferencję Episkopatu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej 3 lutego 2015 roku: „Rodzice, którzy regularnie przynoszą swoje dzieci do Świętego Kielicha, który jest błogosławieństwem, powinni starać się przyjmować komunię razem z nimi (jeśli nie jest możliwe przyjęcie komunii przez oboje rodziców w tym samym czasie, to naprzemiennie). Udzielania Komunii Świętej dzieciom, podczas gdy rodzice sami rzadko przystępują do Komunii Świętej, utrudnia utrwalenie w świadomości dzieci potrzeby uczestnictwa w Wieczerzy Eucharystycznej. (...) Rodzice muszą w miarę swoich możliwości uczestniczyć w wychowaniu dzieci w pobożności, w tym zachęcać je do regularnego przystępowania do Eucharystii”¹⁸.

W świetle tradycji prawosławnej nie można mówić o wychowaniu dziecka bez uczestnictwa rodziny w Eucharystii. W przestrzeni liturgicznej dzieci są w tajemniczy sposób kształtowane przez Ducha Świętego. Wtedy też wszelka wiedza religijna nie tylko się utrwała, ale autentycznie ożywa, ukazując swe praktyczne znaczenie¹⁹.

¹⁶ Н. Шаповрев, свящ., *Особенности регулярного проведения миссионерских литургий на приходе*, Московские епархиальные ведомости, Москва 2014, nr 9–10, s. 143–145.

¹⁷ О.А. Мумриков, *Литургия*, dz. cyt., s. 25–26.

¹⁸ <http://www.patriarchia.ru/db/text/3981166.html> (dostęp: 14.06.2023).

¹⁹ О.А. Мумриков, *Литургия*, dz. cyt., s. 26.

3. Specyfika podejścia do Eucharystii z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej

W Cerkwi prawosławnej żywa jest świadomość, iż uczestnictwo dzieci w liturgii domaga się odpowiedniego podejścia do ich obecności przez duchowieństwo. Istnieje wiele pożytecznych przepisów, które pozytywnie wpływają na udział dzieci w liturgii. Wynika z nich konieczność wyraźnego przemawiania i harmonijnego śpiewu. Pożądanym jest udział w celebracji liturgicznej diakona, a kapłan winien zwrócić szczególną uwagę na właściwy dobór przedmiotów, ikon i szat liturgicznych.

Ponadto istotną kwestią jest udział dzieci w śpiewie liturgicznym (chóralnym), a także wspólne śpiewanie części śpiewów liturgicznych, dla których pożądanym jest rozdzielenie obrzędów liturgii. Z tego wynika konieczność należytego przygotowania się księdza do kazania skierowanego do dzieci, które ma być krótkie, a w niektórych przypadkach, jak np. w liturgii misyjnej, można je podzielić na kilka powiązanych ze sobą części. Ważną kwestią dla zachowania porządku podczas liturgii jest staranny dobór uważnych i życzliwych duchownych, ewentualnie świeckich spośród rodziców, nauczycieli lub młodzieży, włączając w to także obecność księdza asystującego przy spowiedzi dzieci, z uwzględnieniem ich cech wiekowych. Pożyteczne dla przeżywania liturgii przez najmłodszych uczestników jest oddziaływanie na ich zmysły, czemu może pomóc np. organizowanie bicia w dzwony, w niektórych przypadkach procesji religijnych, a także regularnego picia herbaty po zakończeniu nabożeństwa²⁰.

Zgodnie ze wskazaniami, optymalny czas rozpoczęcia liturgii z udziałem dzieci, w oparciu o praktykę różnych parafii, to godziny od 8.00 do 10.00. Częstotliwość ich sprawowania może być różna – raz lub dwa razy w miesiącu. W kościołach miejskich jest to również możliwe co tydzień, gdy Święta Liturgia sprawowana jest częściej. Wydaje się celowe regularne celebrowanie Eucharystii z udziałem dzieci²¹.

Porównując podejście prawosławia do Świętej Liturgii z udziałem dzieci do tej samej praktyki w Kościele katolickim, można zauważyć pewne podobieństwa i różnice. Zgodnie z nauczaniem katolickim, Kościół ma szczególny obowiązek otoczyć opieką dzieci ochrzczone, które zostaną wprowadzone w pełnię inicjacji chrześcijańskiej²². Pełne życie chrześcijańskie nie może ist-

²⁰ Tamże, s. 26–27.

²¹ Tamże, s. 27.

²² Por. Święta Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ogólne dyktando katechetyczne*, 5; AAS 64 (1972), s. 101–102.

nieć bez aktywnego uczestnictwa w obrzędach liturgicznych, podczas których wierni sprawują paschalne misterium. Dlatego też religijna inicjacja dzieci powinna mieć to na uwadze²³. Kościół, który udziela sakramentu chrztu niemowląt i kładzie nacisk na dary przekazywane w tym sakramencie, ma moralny obowiązek dbać o rozwijanie łączności ochrzczonych zarówno z Chrystusem, jak i z innymi wierzącymi. Podobnie do tej kwestii podchodzi Cerkiew prawosławna. Również na chrześcijańskim Wschodzie wyrazem i dowodem tej łączności jest udział w Eucharystii. Dlatego dzieci należy odpowiednio przygotowywać i wprowadzać w głębsze znaczenie tego uczestnictwa.

W procesie przekazywania wartości chrześcijańskich doniosłą rolę odgrywa rodzina²⁴. Zarówno Cerkiew prawosławna, jak i Kościół katolicki kładą mocny akcent na przekaz wiary w rodzinie. W związku z tym, aby wspomagać formację liturgiczną dzieci, istotne jest aktywne wsparcie chrześcijańskiego rozwoju rodziców i innych osób, które mają obowiązki wychowawcze. Rodzice, świadomi zobowiązań podjętych podczas chrztu swoich dzieci, są zobligowani do stopniowego wprowadzania ich w praktykę codziennej modlitwy oraz zachęcania do prywatnej modlitwy²⁵. Jeśli dzieci od najmłodszych lat uczą się uczestnictwa we Mszy św. razem z rodziną, będą bardziej skłonne do śpiewania i modlitwy we wspólnocie liturgicznej, wnikając z czasem coraz głębiej w tajemnicę Eucharystii²⁶.

W perspektywie katolickiej liturgia już sama w sobie zawsze formuje postawę dzieci²⁷, niemniej jednak potrzeba im także katechezy dotyczącej Mszy św.²⁸ Jej zadaniem jest umacniać w dzieciach zachętę do aktywnego, świadomego i autentycznego uczestnictwa w niej²⁹. Podobnie patrzy na rolę katechezy prawosławie, dostrzegając w niej proces ciągły, który ma na celu umocnienie więzi z Bogiem i umożliwienie dzieciom doświadczenia pełnego uczestnictwa w liturgii³⁰.

Porównując praktyki Cerkwi prawosławnej z Kościołem katolickim, można też zauważyć pewne różnice. W Kościele katolickim dzieci mogą podczas

²³ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum concillium*, nr 14, 19.

²⁴ Por. Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, nr 3.

²⁵ Por. Święta Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ogólne dyrektorium katechetyczne*, 78; AAS 64 (1972), s. 147.

²⁶ Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci, nr 10.

²⁷ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii świętej, nr 33.

²⁸ Por. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, 14; AAS 59 (1967), s. 550.

²⁹ Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci, nr 12.

³⁰ <https://eoro.ru/obrazovanie/katexizaciya> (dostęp: 12.06.2023).

Mszy św. pełnić funkcję kantorów, śpiewać w chórze, grać na instrumentach muzycznych, czytać lekcje, reagować podczas homilii, wypowiadać wezwania modlitwy powszechnej, przynosić dary do ołtarza oraz wykonywać inne podobne zadania zgodnie z tradycją różnych narodów³¹. W Kościele prawosławnym dzieci również mogą podejmować się liturgicznych czynności – oprócz gry na instrumentach, gdyż w Cerkwi w ogóle nie ma żadnych instrumentów muzycznych. Także wypowiadanie wezwań modlitwy powszechnej i przyniesienie darów do ołtarza w Cerkwi prawosławnej dokonuje się bez zaangażowania dzieci.

Katolickie Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci stwierdza, że kapłanowi, który celebrować Eucharystię, powinno zależeć na tym, aby liturgia ta miała charakter uroczysty, braterski i refleksyjny³². Stworzenie takiej atmosfery w czasie Mszy św. z udziałem dzieci jest jeszcze ważniejsze niż podczas liturgii, w której uczestniczą dorośli. Wiele zależy wówczas od jego osobistego przygotowania oraz sposobu, w jaki komunikuje się z dziećmi. W każdej Mszy św., w której uczestniczą dzieci, homilia odgrywa istotną rolę, ponieważ pomaga wyjaśnić im słowo Boże³³. Kiedy homilista przemawia do dzieci, powinien używać prostego języka, aby były w stanie zrozumieć przesłanie; jednocześnie powinien unikać zbyt infantylnego sposobu wypowiedzi. Pouczenia przekazywane przez kapłana powinny wprowadzać dzieci w autentyczne uczestnictwo w liturgii, zamiast stanowić jedynie wykład dydaktyczny³⁴.

W Cerkwi prawosławnej – podobnie jak w Kościele katolickim – kapłan ma kluczową rolę w sprawowaniu Eucharystii. Powinien on świadomie i odpowiedzialnie podejść do przygotowania liturgii z udziałem dzieci, w której homilia zajmuje ważne miejsce. Kapłani w Cerkwi prawosławnej mają wyjaśnić słowo Boże w sposób dostosowany do poziomu i wieku dziecka, unikając przy tym zbyt skomplikowanego języka. W obu tradycjach istnieje dążenie do wprowadzenia dzieci w autentyczne uczestnictwo w liturgii. Również w Cerkwi prawosławnej dzieci zachęca się do aktywnego udziału w modlitwach i śpiewach podczas liturgii³⁵.

W Mszy św., w której uczestniczą dzieci katolickie, szczególną wagę ma pouczenie wygłaszane przed zakończeniem liturgii³⁶, ponieważ dzieci potrzebują pewnego podsumowania i przypomnienia tego, co już usłyszały. To moment,

³¹ Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci, nr 22.

³² Tamże, nr 37.

³³ Tamże, nr 48

³⁴ Por. Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, nr 11.

³⁵ O.A. Мумриков, *Литургия*, dz. cyt., s. 26.

³⁶ Por. Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, nr 11.

w którym warto w kilku zwięzłych słowach ukazać związek między liturgią a codziennym życiem. W Cerkwi prawosławnej jest inaczej, gdyż nie ma żadnych przemówień przed błogosławieństwem. Na zakończenie Świętej Liturgii kapłan, błogosławiąc obecnych w imieniu samego Boga, wypowiada słowa: „Błogosławieństwo Pana spoczywa na nas przez Jego łaskę i miłość do ludzi; to znaczy, że swego miłosierdzia i miłości do ludzkości, sam Bóg błogosławi was, chrześcijanie, i teraz opuszczacie kościół z Bożym błogosławieństwem”. Z takim rozesłaniem wierni opuszczają świątynię³⁷.

W prawosławiu ważne jest, by Eucharystia wyrażała jedność Kościoła i przyczyniała się do jej ożywienia. Czy zatem jest w ogóle możliwe sprawowanie liturgii „specjalnych”, czyli uwzględniających udział wyłącznie takich grup, jak młodzież, studenci czy dzieci?³⁸ Skoro Eucharystia ukazuje komunie wszystkich wierzących, to dziwne byłoby celebrowanie liturgii tylko we wspólnocie dzieci lub tylko z udziałem osób starszych w małej wiejskiej parafii. Takie podejście doprowadziłoby do podziału wspólnoty eucharystycznej, która jest jednym Ciałem Chrystusa. Właściwsze jest zatem sformułowanie pytania w następujący sposób: czy możliwe jest celebrowanie Świętej Liturgii z udziałem wszystkich parafian w dużej wspólnocie ze skupieniem się na tej czy innej grupie w imię jedności, tak jak przy sprawowaniu Eucharystii wspominamy tylko jednego świętego czy jakieś konkretne wydarzenie z historii zbawienia? W tym przypadku odpowiedź brzmi: tak³⁹. Przypomina to więc podejście Kościoła katolickiego, w którym chodzi o Mszę św. z udziałem dzieci, a nie dla dzieci.

Prawosławie podkreśla, że udział dzieci w liturgii powinien być postrzegany w kontekście życia religijnego rodziny jako całości. Jej sprawowanie zawsze służy umocnieniu jedności między wiernymi i wzrostowi całej wspólnoty kościelnej⁴⁰. Dlatego w prawosławiu zachęca się do tego, aby dzieci mogły uczestniczyć w liturgii razem z rodzicami i pozostałymi wiernymi. Podczas liturgii

³⁷ https://azbyka.ru/otechnik/Pravoslavnoe_Bogosluzhenie/kratkoe-ob-jasnenie-na-bozhestvennuyu-liturgiyu/#0_15 (dostęp: 12.06.2023).

³⁸ Иоанн (Зизиулас), митр. Пергамский, *Церковь и Евхаристия. Сборник статей по православной экклезиологии* / Пер. с греч. иером. Леонтия (Козлова). Богородице-Сергиева пустынь, 2009, s. 70–71.

³⁹ О.А. Мумриков, *Литургия*, dz. cyt., s. 28.

⁴⁰ Dzienniki obrad Świętego Synodu z 25 lipca 2014, nr 74; <http://www.patriarchia.ru/db/text/3695943.html> (dostęp: 15.06.2023); Кирилл, Святейший Патриарх Московский и всея Руси. Внимание к приходящим в храм – наша обязанность. <http://www.patriarchia.ru/db/text/3748144.html> (dostęp: 15.06.2023); Кирилл, Святейший Патриарх Московский и всея Руси. Доклад на Епархиальном собрании г. Москвы 23 декабря 2014 г., <http://www.patriarchia.ru/db/text/3889092.html> (dostęp: 15.06.2023).

stawia się nacisk na budowanie więzi rodzinnych, nauczanie dzieci tradycji i wartości chrześcijańskich oraz rozwijanie duchowej więzi między pokoleniami. W ten sposób liturgia staje się nie tylko aktem oddawania czci Bogu, ale także okazją do kształtowania więzi rodzinnych i umacniania wspólnoty wierzących.

Celebracja liturgii z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej stanowi istotny aspekt duszpasterstwa, który wymaga szczególnego podejścia ze strony duchowieństwa i wspólnoty wierzących. W celu skutecznego uwzględnienia dzieci w liturgii istnieje szereg zasad i praktyk, które można wywnioskować z różnych źródeł, takich jak Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci oraz konkretne praktyki parafii.

Porównując praktyki w Cerkwi prawosławnej i Kościele katolickim, można zauważyć różnice w podejściu do udziału dzieci w liturgii. Cerkiew prawosławna kładzie nacisk na zachowanie tradycji i jedności wspólnoty, podczas gdy Kościół katolicki wydaje się bardziej elastyczny i otwarty na nowe propozycje udziału dzieci w liturgii.

Ważne jest, aby celebrowanie liturgii z udziałem dzieci służyło umacnianiu więzi rodzinnych, nauczaniu wartości chrześcijańskich i rozwijaniu duchowej więzi między pokoleniami. Ostatecznie liturgia z udziałem dzieci powinna być integralną częścią życia kościelnego, dążąc do pełniejszego zrozumienia i przeżycia tajemnicy Eucharystii przez najmłodszych wiernych.

Zakończenie

Liturgia z udziałem dzieci stanowi ważny element życia religijnego w Cerkwi prawosławnej. Choć może się wydawać, że praktyka ta jest mniej widoczna niż w Kościele katolickim, to jednak jej doniosłość nie może być bagatelizowana. Udział dzieci w liturgii przyczynia się do ich duchowego rozwoju, kształtuje więzi z Bogiem i wprowadza je w tradycje i obrzędy prawosławne.

Warto zauważyć, że liturgia z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej wymaga odpowiedniego podejścia ze strony duchowieństwa, rodziców i całej wspólnoty parafialnej. Dzieci uczestniczą w liturgii pod opieką rodziców, a ich obecność jest integralną częścią procesu wychowania w wierzeniach i tradycjach prawosławnych.

Przyszłość Świętej Liturgii z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej zależy od zaangażowania i świadomości wszystkich dorosłych wiernych. Również w przypadku dzieci stanowi ona nie tylko modlitwę, ale również przestrzeń głębokich doświadczeń duchowych, które wpływają na ich chrześcijańską

tożsamość. Dlatego ważne jest, aby kontynuować praktykę Świętej Liturgii z udziałem dzieci i rozwijać ją z uwzględnieniem potrzeb najmłodszych.

Liturgia z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej przyczynia się do wychowania religijnego i duchowego rozwoju młodego pokolenia. Jednocześnie jest to wyraz troski Kościoła o przyszłość wiary i tradycji prawosławnej. Wspólnota parafialna, duchowieństwo i rodzice mają kluczową rolę do odegrania w tworzeniu warunków sprzyjających udziałowi dzieci w tej istotnej praktyce życia religijnego, gdyż od ich zaangażowania i świadectwa zależy przyszłość wiary chrześcijańskiej.

Bibliografia

Źródła

- Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, Wrocław 1997.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, Poznań 1968.
- Święta Kongregacja Kultu Bożego, Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci. Przekład przygotowany przez Komisję Episkopatu ds. Liturgii, zatwierdziła 155. Konferencja Plenarna Episkopatu.
- Święta Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ogólne dyrektorium katechetyczne*, Poznań 1998.
- Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum misterium*, Rzym, 25 maja 1967.
- Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Musicam sacram*, Rzym, 5 marca 1967.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2006.
- Иоанн Златоуст, свт. *Беседа на слова: «Вдовица должна быть избираема не менее как шестидесятилетняя» (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне*// Собрание поучений, s. 338, также Полное Собрание Творений, Т. 3, Кн. 1.

Оpracowania

- Вениамин (Федченков), митрополит, *Беседы о литургии*, Беседа 14.
- Епископ Александр (Милеант), *Миссионерский Листок # 08b*. Издательство храма Покрова Пресвятой Богородицы, Калифорния 1999.
- Митрополит Иларион (Алфеев). *Таинство веры. Введение в православное богословие*. – Изд. 8-е. – Москва: Эксмо: Изд-во Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2012.

- Иоанн (Зизиулас), митр., Пергамский, *Церковь и Евхаристия*. Сборник статей по православной экклесиологии / Пер. с греч. иером. Леонтия (Козлова). Богородице-Сергиева пустынь, 2009.
- Кавасила Николай, свт., *Изъяснение Божественной Литургии* // Николай Кавасила, свт. Христос. Церковь. Богородица, Москва 2002.
- Куломзина С.С., *Участие детей в церковном богослужении*, Одноименная статья книги: С.С. Куломзина. Что значит молиться Богу? – Москва.: «Православный паломник-М», 2002 г.
- Мумриков О.А., *Литургия для детей в современной приходской практике Русской Православной Церкви*, Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2015. Вып. 2, s. 20–28.
- Сергиев И.И., протоиерей. *Мысли о Церкви и православном богослужении*. С-Пб., 1894.
- Феофан Затворник, свт. *Путь ко спасению*. Москва 1996.
- Шапорев Н., священник. *Особенности регулярного проведения миссионерских литургий на приходе*, Московские епархиальные ведомости, Москва 2014, nr 9–10, s. 143–145.

Źródła internetowe

- http://azbyka.ru/tserkov/lyubov_i_semya/vera_i_deti/5g12_8-all.shtml
- <https://azbyka.ru/parkhomenko/vospitanie-rebyonka-v-xristianskoj-vere.html>
- <http://www.patriarchia.ru/db/text/3981166.html>
- <http://www.patriarchia.ru/db/text/3695943.html>
- <http://www.patriarchia.ru/db/text/3748144.html>
- <http://www.patriarchia.ru/db/text/3889092.html>
- <https://www.oca.org/about/children-and-the-divine-liturgy>
- <https://eoro.ru/obrazovanie/katexizaciya/>
- https://azbyka.ru/otechnik/Pravoslavnoe_Bogosluzhenie/kratkoe-ob-jasnenie-na-bozhestvennyu-liturgiyu/#0_15

Streszczenie

Liturgia z udziałem dzieci w Cerkwi prawosławnej

Artykuł omawia temat uczestnictwa dzieci w liturgii Cerkwi prawosławnej, zwracając uwagę na ważne znaczenie wychowania religijnego młodego pokolenia. Ukazane jest w nim podejście Cerkwi do udziału dzieci w liturgii na podstawie wskazań sformułowanych przez jej pasterzy. Z analizy tekstów kanonicznych, jak i pism teologów wynika, że prawosławni dostrzegają potrzebę obecności dzieci na Eucharystii, przy czym mniej uwagi poświęcają ich aktywnemu uczestnictwu w celebracji, a mocniej akcentują rolę rodziców jako świadków i nauczycieli wiary, wprowadzających dzieci we właściwe przeżywanie misteriiw chrześcijańskich. Podejście Cerkwi prawosławnej do udziału w Świętej Liturgii jest w zasadniczej mierze podobne do wskazań Kościoła katolickiego dotyczących tej kwestii.

Summary

Liturgy with the participation of children in the Orthodox Church

The article discusses the topic of children's participation in the liturgy of the Orthodox Church, paying attention to the important importance of the religious education of the young generation. It shows the Church's approach to the participation of children in the liturgy, based on the instructions formulated by its shepherds. The analysis of canonical texts and the writings of theologians shows that the Orthodox see the need for children's presence at the Eucharist, but pay less attention to their active participation in the celebration and emphasize the role of parents as witnesses and teachers of faith, introducing children to the proper experience of Christian mysteries. The approach of the Orthodox Church to participation in the Holy Liturgy is largely similar to the instructions of the Catholic Church regarding this issue.